

Várnai Gábor

Budapest Imázs - 1996.

- Budapest-képek a mindennapokban -

**Adatfelvétel:
TÁRKI**

**Budapest,
1996. augusztus**

A munka további felhasználásához, terjesztéséhez, sokszorosításához a megbízó engedélye szükséges.

Copyright by Várnai Gábor

TARTALOM

Bevezetés

I. Budapest és az ország

II. Budapest belülről

- (1) Kommunikativitás, kohézió*
- (2) Budapest a szívekben*
- (3) Pszichés viszonyulások*

III.A budapesti várospolitikai

- (1) Policy-k*
- (2) Városimázs*
- (3) Politika*

IV. Budapest kívülről

V. Változások szűk négy év alatt és következtetések

- (1) Hangulati-attitűdinális elemek*
- (2) Identitás, kommunikáció, kohézió*
- (3) Policy*
- (4) Városimázs*
- (5) Problémakataszter, politika, döntések 1990 után*
- (6) Külső imázs*
- (7) Következtetések*

Bevezetés

1992 végén Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatalának akkori Kabinetirodája megrendelte a Budapest imázsvizsgálat első etapját. A következő főpolgármesteri ciklus közepén, ez év első harmadában a Hivatal ismét megrendelte az imázsvizsgálatot, annak második etapját a Társadalom-kutatási Informatikai Egyesülettől (TÁRKI).

A lekérdezett kérdőívben (ld. Melléklet) szelektált kérdések szerepelnek az első vizsgálatból, a minta pedig egyfelől csak budapesti (az 1992-es budapesti és országos volt), másfelől pedig 3000 fő helyett 1500 fő, ami még mindig bőségesen elegendő a vizsgálatához.

Feladatunk ismét az volt, hogy vezérfonalat biztosítsunk a főváros számára a várospolitikai bizonyos kérdéseinek eldöntéséhez, feltárjuk, hogy a város mindennapi életének egyes területein milyen képek alakultak ki a lakosságban, a lakosság mely rétegei hordozzák ezeket a képeket-elképzeléseket.

E feladathoz két, már használt fogalomra kell ismételten kitérnünk: az egyik a mindennapi élet, a másik a kép, az *imázs*. A mindennapi életet pozitíve és negatíve definiáljuk: mindennapi élet az, amely közel van az emberek napi életciklusához, amely számukra közvetlenül áttekinthető, és nem mindennapi élet az, ami az együttélő társadalmi csoportok fölött, hierarchikusan fölérendelten folyik: azaz a nagypolitika, az ünnepek, a szakkérdések területe. Ez utóbbiak taglalása nem tartozik a tanulmány keretei közé.

A munka öt részre tagolódik: az elsőben a város és az ország viszonyát vizsgáljuk, a másodikban a város lakosainak mélyebb, nem véleményyszintű viszonyulását a városhoz, hangulatokat, érzelmeket, emberi viszonyokat, a harmadikban a fővárosiak értékelését és elképzeléseit egyes konkrét várospolitikai-lokális kérdéskörökben, a fővárosról mint egészről alkotott elképzeléseiket, *vízióit*, s azt, hogy mit, hogyan és ki által tartanak megvalósíthatónak és megvalósítandónak elképzeléseikből, kikre számítanak és kikre nem. A negyedik részben röviden a Budapestről alkotott külsőleges képet vizsgáljuk, az ötödikben pedig tömören összefoglaljuk a szűk négy év alatt bekövetkezett változásokat.

I. Budapest és az ország

A négy évvel ezelőtti vizsgálathoz képest csökkent a kérdések száma, csak a lényegesebbeket ismételtük meg. Az egyik ilyen fontos kérdés az volt, hogy Budapestet lakói igazi magyar városnak tartják vagy sem (mert sok nem magyar vonása van). E kérdés sok sikamlós, ún. attitűd-jellegű területet érint, mégis nagyon informatív lehet. A budapestiek 41 %-a igazi magyar városnak tartja a fővárost (jellemzően magasabban képzettek, vállalkozók, vezetők), 38 %-a azonban inkább idegenebbnek (képzetlenebbek, idősebbek, alacsony státusúak). 14 % nem tudott dönteni a kérdésben, 7 % nem is tudott válaszolni. Nagyon feltűnő, hogy négy évvel ezelőtt 55 %-nyi budapesti tartotta igazi magyar városnak a fővárost és csak 18 % idegenesnek. Az „idegenes” ítélet megnövekedése 18 %-ról 38 %-ra nagyon sok változásból, okból eredhet, s közelebb vezethet az indokláshoz a következő kérdésre adott válaszok ismertetése, amelynek során ezen ítélet okát tudakoltuk.

Az igazi magyar jelleg indoklása stabil, nem változó tényekkel történt, mint pl. azzal, hogy itt vannak a magyar történelmi emlékművek, műemlékek (11 %), hogy Budapestre általában jellemző a magyar kultúra, hangulat, életmód, jellem (6 %), s hogy – tautologikusan – itt magyarok, magyarul beszélő, magyar érzelmű emberek élnek (5 %). Az „idegenes” jelleg indoklásában két tényezőt figyelhetünk meg, s mindkettő az utóbbi időben bekövetkezett változásokra utal: sokan mondják, hogy Budapesten sok az idegen, a bevándorló, menekült, lumpen, cigány, zsidó elem (15 %), illetve hogy sok a külföldi eredetű városképformáló elem, üzlet, bolt, vállalat, szálloda, idegen nyelvű felirat (14 %). Ez a két tényező az utóbbi időkben vált ilyen meghatározó tényezővé, s a trend folytatódásának hatása nem megjósolható.

Finomabb elemzés céljából a főváros és a vidék közötti perspektivikus viszony kérdését részletesebben is megvizsgáltuk. Nyolc dimenzióban két-két (egy Budapest-„párti” és egy vidék-„párti”) kijelentést tettünk a megkérdezettek elé, s megkértük őket, hogy egy ötfokú skála segítségével osztályozzák a kijelentéseket: mennyire értenek egyet velük, illetve mennyire nem. A nyolc dimenzió a következő volt:

- *a gazdasági pozíciók eltérései*
- *az értelmiség szerepe*
- *a vállalkozó polgárság perspektívái*
- *az új erőforrások-lehetőségek elhelyezkedése*
- *a társadalmi szolidaritás mértéke*
- *a pszichés elidegenedettség (anómia) mértéke*
- *a tradíció és a modernizáció viszonya*
- *a társadalmi-gazdasági különbségek mértéke*

A kijelentésekkel való egyetértés vagy egyet nem értés mértéke a budapestiek körében nemigen változott négy év alatt – felületesen összegezve a véleményeket: a vidékpártiság erős, de az ország szimbolikus megtestesítője Budapest (ami persze közhelyszerűen igaz is) –, három kijelentés esetében azonban komolyabb (statisztikailag szignifikánsnak tekinthető) változásokat tapasztaltunk. Jelentősen többen gondolják ma, hogy Budapest elszívja a gazdasági erőt az ország többi részétől (-22 pontról -8 pontra emelkedett az érték), hogy a budapesti idősek és szegények támogatása azért akadozik, mert Budapesten kevesebbet törődnek egymással az emberek, mint vidéken (+30 pontról +47 pontra emelkedett az érték, s végül hogy Budapesten vagy nagyon gazdagok, vagy pedig nagyon szegények az emberek (+6 pontról +16 pontra emelkedett az érték).

A válaszok mélyebb elemzése céljából statisztikai eljárásokkal véleménycsoportokat képeztünk (clusterezés), amelyek szintén mutatnak változást a négy évvel ezelőtti helyzethez képest.

1. csoport (12 %): Az ehhez a csoporthoz tartozók tagadják, hogy bármiféle konfliktus lenne a főváros és a vidék között, s nem látnak polarizációs tendenciákat sem Budapesten belül. A főváros és a vidék perspektíváit egyaránt pozitívan értékelik. Fiatalabb, anyagilag jólszituált, magasan képzett vállalkozók, szellemiek-vezetők alkotják jellemzően e csoportot, akik a város elit részein laknak, vallástalanok, SZDSZ-es orientációjúak. E csoport számaránya négy év alatt jelentősen csökkent (akkor 34 % volt).

2. csoport (31 %): E véleménycsoport erős konfliktust lát a főváros és a vidék között, meglehetősen erővel érzékelnek a városon belüli polarizációs tendenciákat, s Budapest perspektíváit inkább negatívan látják. Idősebb, alacsonyabban képzett, alacsony státusú és átlagjövedelmű emberek jellemzik e csoportot, akik vallásosak, s elég sok közöttük a KDNP-szimpatizáns. Jellemzően a tömör downtown lakói. Ez a csoport nagyon megnövekedett négy év alatt (akkor 6 % volt).

3. csoport (18 %): Ez a csoport meglehetősen egyértelműséggel vidék-párti. Jellemzően azon az állásponton vannak, hogy a vidék perspektívái jobbakké a fővároséinál. Közepesen kvalifikált irodisták jellemzik e csoport összetételét, alacsonyabb jövedelemmel, akik azonban kialakult, beszédes véleményekkel rendelkeznek a város dolgaival kapcsolatosan, vallástalanok, s nem parlamenti pártokkal szimpatizálnak. Jellegzetes lakóhelyük jórészt a város periferiáin, illetve kisebb mértékben a lakótelepeken található. A csoport számaránya szintén jelentősen csökkent négy év alatt (akkor 46 % volt).

4. csoport (37 %): Ez a csoport jelenti a budapestiek átlagvéleményét. Kritikusak a fővárossal szemben, de nem konkrét értelemben, s szándékaikban a problémák mérséklésének pártján állnak. Négy évvel ezelőtti elemzésünk kimutatott egy 5 %-os csoportot, amely irrelevánsnak tekintette a főváros és a vidék közötti konfliktusok kérdését, s nem látott polarizációt a városon belül. Ez a csoport azóta eltűnt, s átadta helyét jelen csoportunknak, amely mérsékelt és elvont értelemben kritikus, azaz majdhogynem semleges. Tipikus képviselői e csoportnak a lakóhelyüket és társadalmi státusukat tekintve egyaránt elithelyzetű polgárok (SZDSZ-es orientáció).

5. csoport (2 %): Ez a csoport tartózkodik a véleménynyilvánítástól. Idős, kifejezetten rosszulképzett magányos nyugdíjasok kerültek e csoportba, bigott vallásossággal, magányos életformával jellemezhetően. A csoport négy éve valamennyivel nagyobb volt (9 %-os).

Megállapíthatjuk, hogy a főváros társadalma véleményeiket tekintve polarizált a város belső és külső helyzetét illetően. A Budapest-vidék konfliktust és belső polarizációt látók aránya nagy, csakúgy, mint a jóindulatú, mérsékelt kritikus, gyakorlatilag semlegeseké. A négy évvel ezelőttihez képest a jelenlegi vizsgálat az optimizmus komoly csökkenését mutatja. Jelentősen megnövekedett a konfliktust látók aránya, de csökkent az egyértelmű vidék-pártiság is, s „eluralkodott” a mérsékelt, elvont, általánosságokban mozgó „semleges”, nem érintetten kritikus hangvétel.

Azt az értékjellegű szimbolikát, amit Budapest megtestesít, az előbbiekhöz hasonló egyszerű kérdésekkel nem lehet kutatni. Ezért a következő eljárást alkalmaztuk: szociológusokból, közgazdászokból, városépítészekből, gyakorlati és elméleti szakértőkből álló team-et hívtunk össze, és Delphi-módszerrel 24 olyan közhely-jellegű kijelentést fogalmaztunk meg, amelyek mögött a legáltalánosabb, Budapesttel kapcsolatos imaginációk húzódnak meg. A kérdezés során e kijelentéseket kártyákra írtuk, s az embereknek hét olyan kijelentést kellett kiválasztaniuk, amelyeket többé-kevésbé igaznak tartanak, s hét másik olyant, amelyeket szerintük aligha lehet igaznak tartani. Láthatjuk, hogy a felületes összkép pozitív.

Itt is megfigyelhetünk öt kijelentés esetében olyan eltolódásokat szűk négy év alatt, amelyek a főváros hangulatának romlására utalnak. Kevesebben értenek egyet azzal, hogy Budapest Kelet-Európa Párizsa (a pontszám +21-ről +5-re csökkent), hogy Budapest híd Kelet és Nyugat között (a pontszám

+64-ről +52-re csökkent), és egyúttal kevesebben nem értenek egyet azzal, hogy Budapest a gátlástalan erőszak városa (változás -43 pontról -26 pontra), hogy Budapest elzsídosodott város (változás -53 pontról -41 pontra), és hogy Budapest elcigányosodott város (változás -14 pontról +7 pontra).

A kijelentésekre adott válaszok mögött faktoranalízissel nyolc olyan rejtett dimenziót sikerült kimutatni, amelyek az általános imagináció alapelemeiként azonosíthatók:

1. dimenzió: idegenség, nemzetietlenség
2. dimenzió: szociális és politikai hanyatlás
3. dimenzió: szépség, harmónia, szimbolikus összefogó erő
4. dimenzió: centrális szerep Közép-Kelet-Európában
5. dimenzió: általános értéktelenség, felbomlás
6. dimenzió: morális-politikai és gazdasági parazitizmus
7. dimenzió: centrális szerep az országban
8. dimenzió: a nyugati kultúra jelenléte, híd, kapu

A 24 kérdésre adott válaszok statisztikai csoportosításával (clusteranalízis) hét imázs-csoportot különítettünk el:

1. csoport (20 %): Ezt a csoportot a yuppie-mentalitás jellemzi talán a legnagyobb mértékben. 1992 végén ez a csoport még nem létezett, kialakulása új fejlemény. Hangsúlyozzák, hogy Budapest az ország agya, egyébként szélsőségesnek, széthúzóknak, mellesleg pedig elcigányosodottnak tartják. Konfliktust látnak a főváros és a vidék között, erős belső polarizációt érzékelnek. Fiatal vállalkozók jellemzik e csoportot a legnagyobb mértékben, akik MDF-Fidesz orientáltak, a tömör downtown-ban laknak.

2. csoport (10 %): Radikális hazafiaknak nevezhetjük azokat, akik ide sorolódtak. Az átlagtól főként abban térnek el, hogy a fővárost elég nagy súllyal bűnös városnak, erőszakosnak tekintik, és tagadják, hogy az ország agya, sőt, mi több: azt is, hogy a Kárpátmedence fővárosa lenne. A fővárosi közállapotokat általánosan negatívnak ítélik, a légkört pedig súlyosnak, nyomasztónak, feszültnek, konfliktuózusnak. A vidék perspektíváit hangsúlyozzák, tagadják a fővároséit, s konfliktust érzékelnek a főváros és a vidék között, belső polarizációt Budapesten. Szerintük a főváros nem igazán magyar város, idegen elemekkel terhes. Idős, képzetlen, a periferián lakó emberek kerültek e csoportba, akik nem beszélnek ismeretségi körükben a város ügyeiről. A radikális hazafiak aránya 1992-ben Budapesten 6 % volt; az elmozdulás nem szignifikáns.

3. csoport (14 %): Ez a csoport „kontemplatív”. Erőszakosnak, elcigányosodottnak tartják Budapestet, Bécs szegényebb kiadásának. Tagadják a forradalmiságot, a „Kelet Párizsa” szlogent, de széthúzást sem érzékelnek a város társadalmában. Beállítottságuk alapvetően rurális-antiurbánus, természetorientált, egyébiránt pedig (valószínűleg ebből fakadóan) konfliktust látnak a főváros és a vidék között, belső polarizációt érzékelnek, s Budapest perspektíváit illetően borúlátók. Semmilyen társadalmi-területi rétegeképző ismérv nem differenciálja a csoportot. A csoport megfelel a négy évvel ezelőtti „rurális-naiv” csoportnak (13 % akkor), csak naivitásából vett sokat.

4. csoport (34 %): Idealista nyugatosok. Minden pozitivitást elismernek és minden negativitást inkább tagadnak a 24 kijelentés java részét illetően. Nyugodt, kellemes, hangulatos városnak tartják Budapestet, a közállapotokat pozitíve ítélik meg. Konfliktust a város és az ország között nem látnak, belső polarizációt sem. Általános szinten kritikusak és szintén elvont-általános értelemben jobbításpártiak. Igazi magyar városnak látják Budapestet. Közép- és felsőfokon kvalifikált szellemiek, vezetők jellemzik a leginkább e csoportot mértékadó súllyal, akik az elitzónában és a lakótelepeken élnek.

MSZP-SZDSZ-orientáltságúak. A csoport megvolt 1992-ben is, csaknem ugyanekkora arányban (30 %).

5. csoport (11 %). Realista nyugatosoknak nevezhetjük az idesorolódottakat. Az előző, idealista nyugatos csoporttól abban különböznek, hogy jobban értékelik azt, hogy Budapest az ország szürkeállománya, a szimbolikus közhelyeket, természeti adottságokat nem hangsúlyozzák oly mértékben, s nem tagadják annyira a város erőszakosságát és a megjelenő széthúzást. Szintén kellemes, hangulatos városnak látják a fővárost, magyarnak, nem látnak konfliktust a vidékkel, de belső polarizációt sem, kiemelik azonban, hogy az intézményi infrastruktúra nem nagyon fejlett a fővárosban, mobil-modernizációs, hagyományos nagyvárosi beállítódottságúak. Magasan képzett szellemiek, vezetők kerültek e csoportba, akik az elitzónákban élnek. A csoport megfelel az 1992-es kritikus nyugatosoknak (16 %), de véleményeik eltolódtak a realizmus irányába.

6. csoport (5 %): Idegengyűlölők. A várost vízfejnek, erőszakosnak, széthúzóknak, elzsidósodottnak és elcigányosodottnak tartják. Semmilyen szimbolikus egységteremtő erőt, harmónia-megtestesítést nem tulajdonítanak neki. Nyomasztónak, feszültnek, konfliktuózusnak, zavarodottnak-turbulensnek, magyartalannak érzik a miliőt. Konfliktus a vidékkel, belső polarizáció, teljes negativitás a belső közállapotok tekintetében. Valamiféle elitizmus és passzivitás társul azonban ehhez az elvakult Budapest-ellenességhez, ami a természetközelséget („kivonulást”) jelentheti. Vallásellenes, kiszármaztatás, rosszul kereső munkásemberek tartoznak ide. A csoport megvolt 1992-ben is, de akkor nagyobb arányt képviselt (13 %).

7. csoport (7 %): Kritikus hazafiasnak nevezhetjük őket. Kelet Párizsának, a Kárpátmedence fővárosának tartják Budapestet, de balkáninak, szégyenfoltnak, nácinak és kommunistának is egyúttal. Tagadják a harmónia-teremtő erőt, a szimbolikus egység-funkciót, de a város bűnösségét, széthúzását, elcigányosodottságát is. Rurális-antiurbánus, természetorientált városimázzsal rendelkeznek. A csoportba idős, inaktív, magányos, képzetlen, bigottan vallásos lakosok kerültek, akik jellemzően a kertvárosokban élnek. A csoport megvolt 1992-ben is, de aránya jelentősen csökkent (akkor 17 % volt).

1992 óta csökkent az idegengyűlölő és kritikus hazafias csoport aránya a főváros megítélésében, s megjelent a yuppie-mentalitásúak új csoportja; a radikális nyugatosok realistákká váltak. A többi csoport megmaradt, s arányuk nem is változott jelentősen. Jellemzően megmaradt a Budapest-párti szimpátia átlagvéleményként, ami nem tulajdonít nagy jelentőséget a differenciáló tényezőknek, s valójában „nem lát ki” a budapesti univerzumból.

II. Budapest belülről

(1) Kommunikativitás, kohézió

Ebben a fejezetben minden *gyakorlati* várospolitikai *sine qua non*-ját térképezzük fel: a „fogadó-közönség”, azaz a lakosság nyitottságát a várospolitikai kezdeményezésekre. Nem mindegy ugyanis, hogy egy várospolitikai, vagy annak általánosabb megfogalmazása, azaz egy *városimázs* kialakítása néma, a döntéseket csak „elszenvedő”, vagy aktív, véleményeket formáló, együttműködő, tárgyaló- és kompromisszumképes lakossággal (illetve annak spontán képviselőivel) kerül érintkezésbe.

Budapesten aktív, tárgyalóképes, csoportszinten tesztelt közvélemény létezik a gyakorlati várospolitikai kérdéseit illetően. E témáról ugyanis a megkérdezettek 80 %-a többé-kevésbé rendszeresen beszélget szűkebb vagy tágabb környezetével. Ez az adat 1992-ben valamivel magasabb volt: 91 %. A csökkenés oka nem világos. Mindenesetre a magasabb státusúak, vállalkozók, szellemiek, jólszituáltak, a lakótelepiek gyakran, az alacsony státusúak, öregek, inaktívak, a periféria és a downtown lakói pedig inkább nem beszélnek ezekről a dolgokról környezetükkel. Az MSZP és a Fidesz szimpatizánsai az átlagnál gyakrabban, a kisgazda-szimpatizánsok és a politikailag passzívok az átlagnál ritkábban vitatják meg a várospolitikai kérdéseket.

Ezeket az eredményeket megerősíteni látszik az arra a kérdésünkre adott válasz, amely azt firtatta, hogy a kérdezett környezetében milyen mértékű a lakosság öntevékeny szervezettsége. Bár 51 % nem tudott válaszolni a kérdésre (1992-ben 59 %) és további 6 % (1992-ben 10 %) azt válaszolta, hogy környezetében senki sem tagja valamilyen egyesületnek, pártnak, szervezetnek, az eredmények beszédesek. Budapest összesenben a bemondott százalékos arány 14 % volt (1992-ben szintén 14 %), ami az idősebbek esetében értelemszerűen alacsonyabb volt ennél, másfelől a vallásilag bigottnak mondhatók magasabb értékeket mondtak, nyilvánvalóan más okokból. Területi különbségek nem mutatkoztak. Az adatok állandósága arra utal, hogy a szervezkedési hajlam nem függ az aktuális politikai helyzettől, várospolitikai eseményektől, körülményektől.

A várospolitikai kialakításakor, az imázslemek kidolgozásánál-megtalálásánál és azok hordozóinak felderítésekor különösen fontos kérdés, hogy egyfelől mennyire tekinthető a lakosság álláspontja ténylegesen tesztelt közvéleménynek, másfelől pedig az, hogy teremthetők-e olyan kapcsolatok a *policy-makers*, azaz a döntéshozók, illetve a lakosság között, amelyek lehetővé teszik optimális, kompromisszumos megoldások kidolgozását abból a célból, hogy lehetőleg minden konfliktus-potenciált minimalizálhassunk. Ehhez spontán lakossági bizalmiakra, *ombudsmanokra* van szükség, akik élvezik a lakosság bizalmát, s ugyanakkor a várospolitikai végrehajtóival, az imázsok valóságba-ültetőivel is tárgyalóképes viszonyban vannak. Kérdésünkre, amellyel ezen ombudsmanok jelenlétét, illetve számát vizsgáltuk, azt az eredményt kaptuk, hogy azoknak az esetében, akik ismernek ilyen embereket, a válaszok eloszlása az alacsonyabb státusok felé alacsonyabb, a magasabbak felé magasabb értékeket vesz fel. Budapesten az emberek 68 %-a vélekedett úgy, hogy nem ismer ilyen spontán ombudsmant, vagy nem válaszolt a kérdésre, amely szám nem változott 1992 óta.

Azok, akik ismernek ilyen ombudsmanokat, átlagosan 3-4 főre (1992: 4-5 fő) teszik számukat „környékenként”, amely szám csökkenése nem ismert okokból következett be, mindenesetre sajnálatos fejlemény. A magasabb társadalmi és területi státusok felé magasabb, az alacsonyabbak felé alacsonyabb ez az érték. A válaszolók a „nem ismer ilyen embert” típusú válaszokkal együtt 1.9 főre teszik a spontán ombudsmanok arányát, amely szám nem változott négy év alatt.

Az emberek környezete háromféle lehet: tradicionális-lokális-„rurális”, modern-szinguláris-„urbánus” és kevert. A budapestiek 28 %-a tradicionális-lokális környezetből szerzi be barátait, ismerőseit (fiatal,

szegény nagycsaládosok, illetve szakmunkások, a kertvárosok lakói), 25 %-a modern-urbánus, nem lokális környezetből-helyekről (magas státusúak, a tömör downtown lakói), illetve 40 %-a kevert környezetből, helyi és távolabbi *locus*-okból (jellegzetesen fiatal középkorúak, magas státusú vállalkozók, szellemiek, vezetők, az elitrészek lakói). 7 %-nyi idős, magányos, képzetlen, inaktív polgárnak semmiféle ismeretségi hálójuk nincsen. Ezek az arányok 1992 óta nem változtak.

A fenti eredmények azt a feltételezésünket támasztják alá, hogy a várospolitikára számára a lakosság túlnyomó többsége szervezeteken és spontán ombudsmanokon, ismeretségi körökön keresztül továbbra is megfelelő mértékben elérhető, a mért adatok gyakorlatilag társadalmi-területi konstansok. A kimutatott csökkenés a kommunikációs háló sűrűségében egyelőre nem szignifikáns.

(2) Budapest a szívekben

Először egy roppant egyszerű kérdéssel kezdtük a szívekben meghúzódó érzelmek taglalását: Ön szívesen él itt, ezen a környéken? A válaszok szerint a lakosság 78 %-a szívesen, 21 %-a nem, s 1 % nem tudott válaszolni. Négy év alatt az adatok egy százaléknyi sem változtak meg. A kertvárosi idősebbek és az elitnegyedek gazdagabb polgárai gyakrabban válaszoltak igennel az átlagnál, a fiatalabbak, szegényebbek, s főként a tömör downtown és a lakótelepek lakói pedig gyakrabban nemmel. Az összefüggés a környezet jellegével a tábla tanúsága szerint nyilvánvaló.

A budapestiek 59 %-a azonban tudna máshol is élni, mint a fővárosban, s csak 40 %-a válaszolt erre a kérdésre tagadólag (1 % nem válaszolt). Igennel válaszoltak a magasabb társadalmi státusúak és érthető okokból a lakótelepek lakói az átlagnál gyakrabban, s nemmel az alacsony státusúak, s szintén érthető módon a kertvárosiak. Ezek az adatok sem változtak meg négy év alatt. Akik tudnának máshol is élni, főként azzal indokolták ilyen válaszukat, hogy vágynának természeti környezetre, egészségesebb vidékre, nyugalomra (25 %), jó tapasztalatokat szereztek más településen, ahol már éltek (6 %), mondták azt is, hogy „nekem már mindegy, mindenhol lehet élni” (6 %), s hogy nem kötődnek a fővároshoz, pl. mert nem itt születtek (4 %). Akik nem tudnának máshol élni, gyakorlatilag a megszokásra, erős kötődésre, itteni születésre, idős korra hivatkoztak (27 %). A nem környezeti és nem erős beágyazottságra utaló válaszelemek aránya elenyésző volt.

Meg kell állapítanunk, hogy a budapestiek általános szinten lényegében jóleső érzéssel gondolnak a fővárosra. Egy hétfokú skála eredményeit olvashatjuk a 8. ÁBRÁ-n. Rajongással 3 %, szeretettel 29 %, jóleső érzéssel 41 %, közömbösen, hol így, hol úgy 22 %, kellemetlen érzéssel 3 %, nehezteléssel 1 %, határozott ellenszenvvel pedig szintén 1 % gondol Budapestre (1 % nem válaszolt). A nagyobb számosságú válaszok közül a „szeretettel” kifejezéssel az idős, inaktív downtown-iak válaszoltak az átlagnál gyakrabban, a „jóleső érzéssel” a közepesen magas státusúak, vállalkozók, szellemiek, a „közömbösen”-nel pedig a fiatalabbak, szakmunkások. Mondhatjuk, hogy a Budapestre legjellemzőbb közép-felsőközép státusú downtowniak a közömbösnél egy fokkal jobb ítélettel vannak a fővárosról. Ezek az arányok sem változtak meg négy év alatt.

(3) Pszichés viszonyulások

Ahhoz, hogy a főváros hangulatát pontosabban és főként tartalmasabban mérhessük, bonyolultabb eljárást alkalmaztunk, az ún. attitűd-skálázást. Ez a módszer – a kiegészítő statisztikai analitikus eszközök alkalmazásával – lehetőséget ad differenciált kép kialakítására. Külön vizsgáltuk a környékekre és az egész városra vonatkozó beállítódásokat (vö.: 6. és 7. kérdések).

Kétszer négy (ellentétpárokat tartalmazó), erős hangulati töltésű melléknevet olvastunk fel az embereknek, s felkértük őket arra, hogy egy hétfokú skála segítségével osztályozzák le őket: mennyire

jellemzik e szavak környezetüket (teljesen jól: 7-es osztályzat, egyáltalán nem jól: 1-es osztályzat). Az eredményeket statisztikailag csoportosítottuk (clusteranalízis), és öt csoportot kaptunk eredményül:

1. csoport (29 %): Ez a csoport kellemesnek, hangulatosnak ítéli lakóhelyének, környezetének miliójét, különösen a nyugalmas, vidám, barátságos jelzőket preferálja, s tagad minden negativitást. Anyagilag meglehetősen jólszituált fiatal, családos válaszolók kerültek e csoportba, akik javarészt a kertvárosokban és az elitzónákban élnek. A csoport megvolt négy évvel ezelőtt is, de nagyobb arányban (akkor 41 %).

2. csoport (7 %): Nyomasztó, nehéz légkörű miliót éreznek maguk körül ezek az emberek. Különösen az unalmat, feszültséget érzékelik, s nem tartják környezetüket sem vidámnak, sem izgalmasnak. A kertvárosok átlagkeresetű szakmunkásai jellemzik e csoport mérvadó részét. A csoport 1992-ben szintén megtalálható volt, ugyanilyen arányban (akkor 8 %).

3. csoport (40 %): Ez a csoport nyugalmasnak, szélsőségektől mentesnek érzi környezete hangulatát. Tulajdonképpen csak a negatív jelzőket nem fogadják el, a pozitívakkal az átlagnak megfelelően elfogadják. Fiatalabb középkorú, családos, közepesen és magasabban kvalifikált vállalkozók, irodisták, szellemiek, vezetők alkotják jellegzetesen ezt a csoportot, akik jól szituáltak, s meglehetősen gyakorisággal az elitzónákban és a lakótelepeken élnek. A csoport négy évvel ezelőtt is megvolt, valamivel kisebb arányban (akkor 31 %).

4. csoport (15 %): Feszültnek, konfliktusoktól terhesnek érzik környezetüket. Nem tartják azt sem nyugodtnak, sem vidámnak, sem pedig barátságosnak. Alacsony keresetű segéd- és betanított munkások kerültek e csoportba, alacsony végzettséggel, downtown-beli lakóhellyel. Ez a csoport is megtalálható volt négy évvel ezelőtt, gyakorlatilag ugyanilyen arányban (akkor 11 %).

5. csoport (9 %): Tartózkodók. Idős, alacsony végzettségű, inaktívak találhatók e vélemény nélküli csoportban, magányosak, nem beszélnek környezetükkel a város dolgairól. A csoport 1992-ben ugyanilyen arányban szerepelt (akkor 9 %).

A környezet hangulatát illetően a többség pozitív ítéletet alkot, csakúgy, mint négy évvel ezelőtt. Valamivel nőtt a kellemes-hangulatos csoport aránya és csökkent a nyugalmas, szélsőségektől mentesé, de ez a változás csak a pozitív kategórián belüli eltolódásra utal. A mintegy negyedrésznyi negativisztikus csoportok aránya azonban változatlan maradt.

Ugyanezt az osztályoztatást elvégeztük az egész városra vonatkozólag is. A csoportok egyetlen egy kivételével reprodukálódtak, arányuk azonban megváltozott:

1. csoport (43 %): Kellemes-hangulatos. Fiatal családos irodisták fémjelzik e csoportot. Szegregációs eltérés nem tapasztalható körükben. A csoport négy éve ugyanilyen arányban szerepelt (akkor is 43 %).

2. csoport (5 %): Ez egy radikálisan új csoport, zavarodottnak, turbulensnek érzik a várost. Vállalkozók tartoznak főképp ide, akik vallásellenesek is. Szegregációs eltérés itt sem tapasztalható. A csoport az 1992-es „mozgalmas, izgalmas” város-hangulatú csoport helyét vette át (akkor 14 %).

3. csoport (11 %): Nyugalmas, szélsőségektől mentes a város szerintük. Fiatalabb középkorú, magasán kvalifikált családos szellemiek, vezetők alkotják a csoportot jellemző arányban, sokszor beszélnek a város dolgairól. A csoport szintén megvolt négy éve, lényegében ugyanilyen arányban (akkor 9 %).

4. csoport (29 %): Feszült, konfliktusoktól terhes. Fiatalabb segéd- és betanított munkások, szegregációs eltérés nélkül. A csoport aránya 1992-ben ugyanekkora volt (akkor 26 %).

5. csoport (12 %): Tartózkodók. Alacsony státusú idős, magányos emberek. A csoport 1992-ben ugyanilyen arányban szerepelt (akkor 9 %).

A többség az egész várost is pozitíve értékeli, azonban kisebb arányban, mint a közvetlen környezetet. 40 % azonban negativisztikusan értékeli az egész város hangulatát, amely negatív ítélet 1992-ben csak mintegy 26 %-nyi lakosra volt jellemző. A mozgalmas, izgalmas városhangulattal jellemezhető 1992-es (alacsony kvalifikáltságú, jórészt új bevándorlókból álló) csoport eltűnt azóta, s átadta helyét a turbulens hangulatú vállalkozó-csoportnak.

Az egész fővároson belül mintegy 43 % érzi környezetének és az egész városnak is a miliójét egyértelműen pozitívnak, 12 % azonban mindkettőt egyértelműen negatívnak (a maradék 40 % vegyesen egyiket vagy másikat ilyennek vagy olyannak, vacilál, 5 % mindkét szférát illetően tartózkodik). A negatív „totálmiliót” tapasztalók 6 % feszültnek, konfliktuózusnak érzi környezetét is meg a várost is, 3 % nyomasztónak, nehéz légkörűnek a környezetet és feszültnek, konfliktuózusnak a várost, 2 % feszültnek, konfliktuózusnak érzi környezetét és zavarodottnak-turbulensnek a várost, 1 % pedig nyomasztónak, nehéz légkörűnek a környezetet és zavarodottnak-turbulensnek a várost.

A környezetet és az egész várost negatív hangulatúnak érző lakosság 6 %-a a periférián, 10 %-a a kertvárosokban, 46 %-a a tömör downtownban, 36 %-a a lakótelepeken és 2 %-a az elitnegyedekben él. A periféria 11 %-a érzi ilyennek a környezet és a város hangulatát, a kertvárosok lakosságának 6 %-a, a tömör downtown 16 %-a, a lakótelepek 11 %-a és az elitnegyedek 3 %-a. A veszélyes hangulati attitűdök tehát elsősorban a downtownban és másodsorban a lakótelepeken koncentrálódnak.

III.A budapesti várospolitikai

(1) Policy-k

A továbbiakban áttérünk a budapesti közállapotok elemzésére és értékelésére. Tizenkét konkrét várospolitikai kérdéskörrel (a továbbiakban: *policy*-ről) kérdeztük az emberek véleményét, az eredmények a 10. ÁBRÁ-n láthatók. Az elmozdulások a négy évvel ezelőtti állapotokhoz képest sokrétűek, nagyok és beszédesekek. *Az elmozdulások pozitívek. Javult (illetve lényegében csak a negatív megítélés mérséklődött):* a levegőtisztaság értékelése -44 pontról -12 pontra, a közellátás +21 pontról +34 pontra, a tömegközlekedésé +6 pontról +19 pontra, a közbiztonságé -39 pontról -28 pontra, az egészségügyi (intézményi) helyzeté -13 pontról +9 pontra, a lakáshelyzeté -47 pontról -17 pontra, az utcák, terek, parkok állapotának értékelése pedig -43 pontról -30 pontra. *Negatív fejlemény viszont, hogy szaporodott a kérdésekre nem válaszolók aránya.* Nem változott a továbbtanulási lehetőségek és a vállalkozások sikerességének közepes, semleges, illetve az idősek és fiatalok helyzetének teljesen negatív értékelése.

Mielőtt rátérnénk a vizsgált 12 *policy*-val kapcsolatos vélekedésekre, bemutatjuk egy elemzés (clusteranalízis) eredményeit, amelynek során véleménycsoportokat különítettünk el a *policy* mint *jelenség* halmaz kapcsán (az elemzés első szakaszából kirekesztettük a „vállalkozások sikerességével való elégedettséget”, mivel 39 % arányban nem válaszoltak az emberek a kérdésre {négy évvel ezelőtt ez a „nem válaszolás” mégis csak 30 %-os volt}, s ennek alapján úgy tűnik, Magyarországon ez jelenleg továbbra sem a lokális *policy* fogalmába tartozó kérdéskör; az értékelésbe bevettük).

Az elemzés a véleménycsoportok radikális átalakulását mutatja. 1992-ben hét, differenciált csoportot sikerült kimutatni, 1996-ban csak négyet, s ezek közül kettő egyáltalán nem differenciált véleményhalmazt takar. A változás a vélemények és a *policy*-helyzet erős polarizációjára utal, ami azonban csak mélyebb analízis után válik láthatóvá.

1. csoport (30 %): E csoport szerint a helyzet a legtöbb szempontból – kivéve a levegőtisztaságnak, a fiatalok helyzetének, a lakáshelyzetnek és a városképnek az átlagosan negatív megítélését – kielégítő. Öregebb, képzetlen válaszolók kerültek e csoportba mérsékelt MSZP-s szimpátiával, akik az elit és a tömör városrészekben élnek az átlagot meghaladó mértékben. A csoport aránya négy évvel ezelőtt sokkal kisebb volt (akkor 8 %).

2. csoport (39 %): Ez a csoport – a továbbtanulási lehetőségek átlagosan semleges megítélését kivéve – mindennel erősen elégedetlen. Legjellemzőbb státus-ismérvük az, hogy a tömör downtownban élnek, kisebb mértékben pedig az, hogy sok közöttük az alacsony végzettségű. Négy évvel ezelőtt a csoport sokkal kisebb volt (akkor 18 %).

3. csoport (23 %): Ez a csoport sok szempontból az átlagvéleményt képviseli, azonban a szórakozási és továbbtanulási lehetőségeket meglehetősen negatívan értékeli (a levegőtisztaságot viszont pozitívabban az átlagnál). Fiatal, középfokú végzettségű válaszolók kerültek e csoportba, Fideszes szimpátiákkal, akik jellemzően a kertvárosokban és az elitnegyedekben élnek. A csoport négy éve gyakorlatilag ugyanilyen arányban képviseltette magát (akkor 18 %).

4. csoport (9 %): Ez a kis csoport ad egyedül valamennyire differenciált véleményt. Kiemelik a hálózati és intézményi infra fejlettségét (közellátás, közlekedés, illetve szórakozási, továbbtanulási lehetőségek), valamint a humán szféra és a környezet nem kielégítő voltát (idősek, fiatalok helyzete, egészségügy, közbiztonság, városképi elemek). Ez a csoport is azzal jellemezhető a leginkább, hogy a

tömör downtown magas arányban képviseltetik benne. A csoport (illetve a megfelelő akkori rész-csoportok együttese) négy éve sokkalta nagyobb volt (akkor 52 %).

A polarizáció egyértelmű. Annyi megállapítható erről a policy-polarizációról, hogy a területi szegregációs különbségek növekedtek, s ez az oka a vélemények ilyen szélsőségesen differenciálatlanná és polárisá alakulásának. A tömör downtown helyzetének romlása tükröződik javarészt ebben a jelenségben.

A következőkben tematikusan haladunk végig a fontosabb várospolitikai kérdéskörökön, s mindig megvizsgáljuk, hogy hogyan vélekednek az emberek a legfrekvenciáltabb megoldási alternatívákról.

(a) Környezetszennyezés

Ha figyelembe vesszük a nemzetközi szakirodalomban leírt ún. NIMBY-jelenséget (Not In My BackYard! – Csak ne az én kertembe!), ami abban áll, hogy közvetlen érintettség esetén az emberek egészen másként reagálnak, mint általános, ún. attitűd-szinten, megállapíthatjuk, hogy a fővárosi környezetszennyezés leküzdése egyfelől olyan szakmai kérdés, amiben nincs és nem is lehet közvélemény, másfelől azonban olyan kérdés, ami a kommunikatív, kooperatív várospolitika meghonosítása nélkül nem oldható meg.

Kérdésünk, mellyel aziránt tudakozódtunk, hogy mi lenne a legmegfelelőbb megoldás a környezeti – ezen belül a levegőt érintő – szennyezés megoldására, azt az eredményt hozta, hogy a többség a környezetbarát technológiák bevezetésének anyagi támogatása mellett áll ki, mintegy 33 %-os arányban. Fiatalabb, magas státusú válaszolók vélekednek így, azonban e vélekedés aránya négy év alatt lecsökkent (akkor 48 % volt). A második legmarkánsabb vélemény az volt, hogy a környezetszennyezőket meg kell bírságotlani. Ezen az állásponton 29 %-nyi válaszoló van, főként alacsony státusú idősök, magányos emberek. Ez az arány négy év alatt jelentősen megnövekedett (akkor 17 % volt). 24 % van azon az állásponton, hogy a környezetszennyezést „egyszerűen” be kell tiltani (alacsony státusok), és azt is hozzá kell tennünk, hogy ez az arány nem változott meg az első vizsgálat óta. A károkat fejlesztési kompenzációval kívánja ellensúlyozni 7 %-nyi válaszoló, s pénzzel 2 %. Egyéb választ adott vagy nem válaszolt 7 % (ez utóbbi arányok sem változtak meg négy év alatt). Úgy tűnik, az intoleránsabb, hatósági retorziók álláspontjának erősödése a lakosság környezeti radikalizálódására utaló tényező, a konstruktív megoldások híveinek aránya csökkenő trendet mutat.

(b) Közellátás

A közellátás tekintetében fontos kérdésnek tekintettük azt, hogy a válaszolók a nagy áruházak vagy a kisebb boltok pártján állnak-e. A nagy áruházak mellett 34 % voksolt, főként fiatalabbak, szakmunkások, a kertvárosok és a lakótelepek lakói, a kis boltok mellett 30 %, az idősebbek, magasan kvalifikáltak, a tömör és az elit zónák lakói. Köztes, „is-is” állásponton van a válaszolók 31 %-a (nem válaszolt 5 %). Megállapíthatjuk, hogy a különbség az életforma urbanizáltságának és a meglévő ellátottság mértékének függvényében alakul, de a kis boltok pártján állók aránya szignifikánsan csökkent (1992-ben még 40 % volt ezen az állásponton).

(c) Tömegközlekedés

A közlekedés problémája évek óta kardinális kérdése a várospolitikának. Kérdésünk, mellyel az olcsó, gyors és sűrű tömegközlekedési hálózat fejlesztése, illetve a személyautóval való közlekedés számára kialakítandó hálózatok kialakítása közötti véleménymegoszlást tudakoltuk, azonos eredményeket hozott, mint négy évvel ezelőtt. Az idősebbek, alacsonyabb státusúak által jellemzett tömegközlekedés-párti többség 68 %-ot tesz ki, az „autós” tábor 13 %-ot (fiatal vállalkozók). 18 %-nyi válaszoló a párhuzamos fejlesztés pártján áll (kifejezetten magasan pozícionáltak). (2 % nem válaszolt.) A várospolitikának ezeknek az eredményeknek az alapján egyértelműbben kellene kiállnia az olcsó és sűrű tömegközlekedési hálózatfejlesztés mellett, s nem erre az ágazatra bázisozva csökkenteni a főváros költségvetési hiányát.

(d) Szórakozás

A mindennapi szórakozás, kikapcsolódás és az ún. *agóra-funkciók* (közösségi helyeken végbemenő társas érintkezés) legfőbb helye a vendéglő, presszó. Megfigyelhető, hogy az utóbbi néhány évben a „nyugatiasnak” titulált fast-food éttermek, diszkók, bárók számaránya igen gyorsan növekedik. Kérdésünkkel az iránt tudakozódtunk a budapestieknél, hogy mit preferálnának inkább, a diszkók, fast-food éttermek, vagy pedig a hagyományosabb kisvendéglők, eszpresszók, klubok számának növekedését (14. TÁBLA). Eredményeink pontosan azokat a megoszlásokat mutatják, mint négy évvel ezelőtt, azaz a fast-food növekedése nem befolyásolja a beállítódásokat. 7 % van ezeknek a „műintézményeknek” a pártján, főként kifejezetten fiatal szakmunkások, irodisták, lakótelepiek, 64 % azonban a hagyományos kisvendéglők és hasonló vendéglátóhelyek pártján, középkorú, magasabban kvalifikáltak. 11 % mindkettőt elfogadja, 17 %-nyi alacsony státusú idősebb, magányos, bigottan vallásos válaszoló pedig egyiket sem akarja látni környezetében (1 % nem válaszolt). Ezek az attitűdök kifejezetten a gazdasági indíttatású „fast-food-osodás” ellen irányulnak.

(e) Iskolaügy

Az iskolaügy tipikusan olyan kérdés, amit csak a lakossággal szorosan kooperáló várospolitikai – lokális várospolitikai – tud kezelni. A vallási kirekesztődsé, az etnikai intolerancia olyan jelenségek, amelyeket csak lokális esettanulmányokra épített konfliktus-megelőzési és -kezelési eljárásokkal lehet érdemben kezelni. A mostani és az eljövendő generációk szempontjából a városimázs kialakításának éppen ez a lokális nézőpont – ennek megléte vagy „központosított” hiánya – az egyik legkritikusabb tényezője.

Eredményeink szerint a lakosság véleménye szemernyi sem változott négy év alatt. A többség (56 %) úgy gondolja, hogy az iskoláknak önkormányzati kézben kell maradnia (jellegzetes módon fiatalabb, vallásellenes, szocialista munkások, lakótelepiek), a kisebbség (11 %) pedig a magán- vagy felekezeti iskolák pártján áll (MDF-es, KDNP-s, bigottan vallásos alacsonyabban képzettek, gyakran vállalkozók). 28 %-nyi jellegzetesen és az átlagnál gyakrabban magas társadalmi és területi státusú idősebb, gyakran vallásos válaszoló a párhuzamos konstrukciókat preferálná (5 % nem válaszolt).

(f) Közbiztonság

Lényegében minden területi különbség nélkül az emberek csaknem háromnegyede (71 %) helyeselné, ha „az itteni emberek maguk is tennének lépéseket biztonságuk védelme érdekében”. Általánosan csak 10 %-nyi magas státusú válaszoló ellenzi az önvédelem lakossági szinten történő intézményesülését, 16 % vacilál, 3 % nem válaszolt (16. ÁBRA). Négy év alatt csaknem 10 %-kal növekedett az önvédelem-pártiak aránya. Az önvédelem jogilag is intézményesített szabadsága amerikai tradíció, s eredete a pionír-idők ún. frontier-társadalmára (határvidék) vezethető vissza. Az összevetés az amerikai tradíciókkal nem légbőlkapott: komoly – és eredményeink szerint növekvő – az eshetősége annak, hogy Budapestet – New York mintájára – egyre inkább társadalmi olvasztótégelynek kell tekintenünk.

(g) Szociálpolitika

A jelenlegi megélhetési helyzet a fokozódó munkanélküliséggel és a szociális védőháló iránt mutatkozó egyre nagyobb igényvel jellemezhető.

Budapest lakosságának összességében 40 %-a számít arra, hogy valaki a családjából belátható időn belül munkanélkülivé válik, illetve már most is az. Ez a szám négy év alatt nem változott. Jelentős részben a fiatal és fiatalabb középkorú családok, gyakran kifejezetten nagycsaládok középrétegekből (munkások, irodisták, beosztott szellemiek) kerülnek ki az így válaszolók, de az így válaszolók köre négy év alatt már a vezető beosztású szellemiekre is kiterjedt. Arányuk valamivel magasabb a lakótelepeken és a perifériákon, sokkal alacsonyabb az elitzónákban. Az alacsony nyugdíjatlalagokkal

együtt véve figyelembe ezt a spontán „becslést”, nem kerülhetjük meg a városi-önkormányzati szociálpolitika kérdéseit.

A budapestiek szerint környezetükben az emberek 47 %-ának szüksége lenne valamilyen segílyre (1992-ben csak 40 % volt ez a becslés). A „naiv” fiatalság, de főként az alacsony státusú, végzettségű, tájékozatlan szegényebbek, magányosak és nagycsaládosok, munkások a periférián és a downtownban (valamint a kisgazda-szimpatizánsok) természetesen magasabbra becslik ezt a számot, az elit- és kertészek magas státusú lakossága pedig jóval alacsonyabbra (gyakran SZDSZ-pártiak).

Az azonban, hogy a beadott segílyigényeket mennyire tartják sikeresek, semmitől nem függ az égvilágon, kizárólag attól, hogy a becslést adó személy mennyire beszél erről a témáról környezetével. A segílyigény-sikerességi „mutató” minden lényeges területi különbség nélkül ugyanakkora: 26 %-os (1992-ben 28 % volt).

E problematika feltérképezéséhez, s az optimum megtalálásához olyan eljárásokra van szükség, amelyeket nyugati államokban már alkalmaznak, nálunk azonban bevezetésük még várat magára (helyi tagbankokból összeálló szociálpolitikai bankrendszer, social worker hálózat, folyamatos, ún. lágy, alanyi szociológiai eszközöket alkalmazó monitoring, szociálpolitikai és szociális konfliktus-minimalizálási feladatok speciális vállalkozási, illetve lokális lakossági konzorciumi formákba adása, stb.).

(h) Egészségügy

A főváros lakossága 85 %-os arányban ellenez mindenféle olyan elképzelést – tartalmazzon az akár még specifikus támogatási rendszerekre vonatkozó alapelemeket is –, ami megszüntetni akarná az ingyenes körzeti orvosi rendszert (ez az arány négy éve még csak 75 %-os volt). Az elmúlt évek ilyen irányú kísérletei határozott ellenszenvet váltottak ki a lakosságból. Az arány csak a legmagasabb státusú rétegek, SZDSZ-es, Fideszes orientációjúak esetében alacsonyabb valamivel. A válaszok korcsoportos megoszlását egyébként a 19. TÁBLA mutatja.

(i) Lakáshelyzet

Vegyük először szemügyre, hogy lakás tekintetében milyen jegyekkel szükséges jellemeznünk a budapesti lakosságot. A felvétel szerint a mai budapesti lakosság 44 %-a nem budapesti születésű. A lakosság 22 %-a a II. világháború előtt, de főként annak ideje során költözött Budapestre, 22 % a tsz-esítés során, 19 % az első iparosítási hullám során, 17 % a második iparosítási hullám során, 11 % a vidéki települések intézményeinek bekörzetestítése során és 1986 után csak 9 %. A perifériára a háború és az első iparosítási hullám során vándoroltak be főként, a kertvárosokba a két iparosítási hullám során, a tömör downtownba a háború és a tsz-esítés során, a lakótelepekre és az elitzónákba pedig a tsz-esítés és a két iparosítási hullám során.

A budapestiek 7 %-a ott lakik, ahová született, a túlnyomó többség 3.1 alkalommal költözött másik lakásba; a budapesti születésűek 2.7 alkalommal, a vidékiek 3.7 alkalommal. Születése óta nem költözött a periféria lakosságának 12 %-a, a kertvárosokénak 16 %-a, a downtownénak 7 %-a, a lakótelepekének 2 %-a s az elitzónákénak 5 %-a. A „legstabilabb” tehát a kertvárosok és a perifériák lakossága.

A periféria lakosságának költöző része 2.8-szor költözött (budapestiek: 2.2; vidékiek: 3.8), a kertvárosoké 2.4-szer (budapestiek: 2.0; vidékiek: 3.0), a downtowné 3.1-szer (budapestiek: 2.7; vidékiek: 3.6), a lakótelepeké 3.5-szor (budapestiek: 3.1; vidékiek: 3.9), s az elitzónáké 3.3-szor (budapestiek: 2.8; vidékiek: 4.1). Ezeknek az adatoknak az alapján a háborútól kezdve a bekörzetestésekig volt a legnagyobb a migráció, főként a régi Budapest területére, a legtöbbször pedig a lakótelepekre, illetve az elitzónákba való bejutáshoz kellett lakást cserélni, főként vidékieknek (ez a szám a budapesti születésű, perifériai és kertvárosi lakosság esetében a legkisebb).

A Budapesti Általános Rendezési Terv Programja, a most induló Városrehabilitációs Program kiemelt helyen kezeli a lakáskérdést, különösen a komplex rehabilitációra kijelölt tömör városbelsőt illetően.

Vizsgálatunk egyik legalapvetőbb eredménye az, hogy gyakorlatilag az egész város saját tulajdonú lakásban akar lakni – ez érthető –, aki pedig úgy nyilatkozott, hogy továbbra is az önkormányzattól akarja bérelni lakását, az – más vizsgálatok alapján – egyetlen indokkal támasztotta alá álláspontját: nincs pénze a megvételre, az egyéb járulékos (pl. házfelújítási) költségekre. Ez utóbbi állásponton volt Budapest lakosságának 8 %-a (alacsony státusok). 1992-ben ez a szám még 14 % volt, csökkent azóta. Az arány azonban éppen a leginkább érintett downtownban jelentősen megemelkedik. A lakás-privatizáció főként a tömör downtownban és a lakótelepeken ment végbe, az eleve magántulajdonú lakások-házak aránya pedig a kertvárosokban és az elitzónákban magas.

A főváros lakosságának 24 %-a egyáltalán nem ítélte kielégítőnek lakásának állapotát. E tekintetben alacsony és közepes státusúakról van szó a leginkább, gyakran magányosan élő emberekről, inkább alacsonyabb jövedelemmel. Arányuk a downtown tömör városbelsőjében és a periférián megemelkedik. Főváros összesenben egyébként a lakosság 73 %-a nem tudná tatarozni otthonát.

A város lakosságának 31 %-a drágább (magas társadalmi és főként lakótelepiek), 27 %-a ugyanolyan árú, 27 %-a pedig olcsóbb lakásba akar költözni, mint amilyenben lakik (alacsony társadalmi státusúak és szintén főként lakótelepiek). 20 % egyáltalán nem kíván költözni (alacsony társadalmi státusok, kertés és elit zónák). A legnagyobb és legpolarizáltabb a lakásmobilitási igény a tömör downtownban és a lakótelepeken.

A lakásokra vonatkozó mérési eredményeink 1992 óta gyakorlatilag egyáltalán nem változtak meg. Ez azt jelenti, hogy egyfelől a lakásprivatizáció, másfelől pedig a szociális lakáspolitikai *de facto* befagyott.

Nézzük meg most, hogy mely irányokban milyen mértékű a budapestiek potenciális migrációs hajlandósága. A kérdést úgy fogalmaztuk meg, hogy kiiktattunk minden korlátozó tényezőt; a megkérdezettek azt a célterületet mondhatták be, amit akkor választanának, ha „minden lehetséges volna”. 1992 óta a potenciális migrációs szándék annyiban változott meg, hogy a budai hegyvidékre költözni óhajtok aránya 26 %-ról leesett 17 %-ra, illetve hogy 12 %-ról 21 %-ra növekedett a költözni még ideális körülmények között sem kívánók aránya. A szegregációs hangsúlyok a következőképpen alakulnak vizsgálatunk adatai fényében:

A Rózsadombra vagy a Várba (azon belül) költözne a tömör downtown lakosságából a fiatal magasan kvalifikált rétegből jelentős rész; a budai hegyvidékre (azon belül) költözne a tömör downtown lakosságából a magas státusúak közül szintén jelentős rész; a tömör downtownba (azon belül) költözne szintén a tömör downtown lakosságából a kifejezetten alacsony státusú idősebbek, magányosak közül jelentős rész; kertvárosba (azon belül) költözne a lakótelepek lakosságának java részét kitevő fiatal középkorú munkás-irodista réteg közül jelentős rész; fontos fejlemény, hogy az agglomerációba jellegzetesen a kezdő, alacsony jövedelmű fiatal szakmunkás-vállalkozók költöznének; ezeken kívül csak a helybenmaradni szándékozók szegregációs súlya érdemel figyelmet, ők főként a kertvárosok és az elitzónák lakosai.

A lakásmobilitási vágyak ezek alapján reálisabbá váltak, de a legnagyobb súllyal továbbra is a downtownban jelentkezik, s valamivel kisebb súllyal a lakótelepeken. A jövő vállalkozói az agglomeráció felé orientálódnak.

(j) Városfejlesztés

Csak röviden térhetünk ki a városfejlesztés problémakörére e helyütt; a következő részben bővebben fogunk foglalkozni ezzel a témával. Ezen a ponton megváltoztattuk a négy évvel ezelőtti kérdés szövegét, s az új városrészek építésével szemben nem a parkok, játszótérek alternatíváját fogalmaztuk meg, hanem a rehabilitációt.

Eredményül azt kaptuk, hogy új, modern városrészek építésére kevesen fogékonyak, mintegy 11 %-nyian, főként idősebbek, akik a perifériákon és a lakótelepeken élnek. Egyértelműen rehabilitáció-párti 56 %, a tömör downtown és az elitzónák lakossága, a rehabilitáció mellett az új építések gondolatát sem zárja ki 31 %-nyi, főként magasan kvalifikált lakótelepi lakos (2 % nem válaszolt). A rehabilitációt így 87 % tartja fontos feladatnak, jellemzően a downtown, a lakótelepek és az elitzónák lakossága – gyakorlatilag egész Budapest.

(2) Városimázs

Már az 1992-es munkában is az volt a feladatunk, hogy egy város – s nem akármilyen város – számára általános jövőképet, városimázst kellett felrajzolnunk. Ehhez legelőször össze kellett vetnünk a különböző (elméleti és gyakorlati) szakértők által kidolgozott jövőképeket egymással, másodszor össze kellett vetnünk a lakosságban kialakult jövőképeket a szakértőkéivel, s harmadszor kompromisszumos, végrehajtható döntési alternatívákat kellett feltárnunk a gyakorlatba való átültetés céljából.

Az utóbbi 6 év óta lényegében két elképzelés él a szakértők gondolkodásában. Az egyik – több változatban is kidolgozott – elképzelés a downtownban felgyülemlett kritikus problémák kezelését lényegében rövidtávon képzei el, s összeköti az Általános Rendezési Terv Programjában foglalt városbelső-rehabilitációs koncepcióval. A másik elképzelés hosszútávon gondolkodik, középpontjában a humanizált, ún. holisztikus szemléleten alapuló konkrét várospolitikai áll, s ezt összeköti a konfliktusminimalizálási eljárásoknak, a kompromisszumos megoldásoknak a mikroszintektől a makroszintekig történő széleskörű alkalmazásával. A downtown „tűzoltás”-jellegű fejlesztésével szemben strukturális és funkcionális területi ellenpólus(ok) kialakítását preferálja. Az utóbbi időszakban a két elképzelés közeledése, a kompromisszumképes gondolkodás térnyerése figyelhető meg a főváros stratégia-felfogásában. Az alább következő vizsgálatban – amely megegyezik az 1992-essel – a lakosságban kialakult általános városimázs-típusokat mutatjuk be.

A feladatot úgy oldottuk meg, hogy megfogalmaztunk tíz olyan alapvető imázs-elemet, amelyeket az urbanisztikai gyakorlatban általánosan elterjednek tekinthetünk, s felkértük az embereket, hogy ezek közül válasszanak ki tetszőleges számban olyanokat, amelyekkel rokonszenveznek. Bemutatjuk a választások százalékos arányait (ezek összege nyilvánvalóan több 100 %-nál, hiszen akárhány elemet lehetett választani – átlagosan 6 % nem választott egy elemet sem).

Négy év alatt mintegy 5 %-kal csökkent a nagyvárosi imázs vonzereje, 9 %-kal a nemzetközi kereskedelmi-pénzügyi központ imázssáé, 7 %-kal a hagyományörző történelmi városimázsé és 11 %-kal a hegyek-vizek Rousseau-i képzetének vonzereje. Reálisabbá és egy kissé „szegényesebbé”, egyúttal aktualizálhatóbbá vált a lakossági városimázs jellege.

Az eredmények ugyan mutatják azt a már ismertetett tényt, hogy Budapest lakossága kifejezetten érzékeny a humán környezetre, a mélyebben meghúzódó összefüggések feltárásához s az imázsselemegek elkülönítéséhez azonban bonyolultabb statisztikai analízisre volt szükség (clusteranalízisre). Az elemzés kimutatta a humánökológiai elemek döntő fontosságát, második lépcsőben pedig elkülönített öt imázs-együttest. Ezek a következők voltak:

1. csoport (9 %): Ezt a csoportot aktív-természetorientáltak, elitisztikus-posztmodernnek nevezhetjük. Pártolják a modern ipar és a kertvárosias jelleg térnyerését, az átlagosnál kevésbé kívánják a csendet, történelmi hagyományörzést és a hegyek-vizek képzetét. Nem látnak a város és a vidék között konfliktust, belső polarizációt sem, s egyetértenek az új városrészek „dózeros” vagy „zöldmezős” építésével. Minden területi eltérés nélkül a felsőfokú, magasan képzett elit vallja főként e nézeteket. A csoport megvolt 1992-ben is, de jóval nagyobb arányban (akkor 22 % volt).

2. csoport (44 %): Ez a csoport rurális-antiurbánus, passzív-természetorientált vonásokat mutat. Amit támogatnak, az egyértelműen a kertvárosiasság, s a nagyvárosi attribútumokat nem szívelelik. Rehabilitáció-pártiak, s bár elismerik a hálózati és intézményi infrastruktúra fejlettségét a fővárosban, a humán miliőt és a környezeti állapotokat negatívan értékelik. A csoport tagjai jelentős arányban a perifériákon élnek, idősebb, alacsonyabb státusú lakosok. A csoport gyakorlatilag ugyanilyen arányban volt jelen 1992-ben is (csak akkor még két részcsoportha volt bontható).

3. csoport (10 %): Ez egy radikálisan új csoport, röviden „downtownistának”-rehabilitációsnak nevezhetnénk. Határozottan szeretik a belvárosiasságot, s kerülnek a természeti hegyes-vizes és kertvárosias imázsselejteket. Ők is elismerik a hálózati és intézményi infrastruktúra fejlettségét a fővárosban, a humán miliőt és a környezeti állapotokat szintén negatívan értékelik. Elfogadják az új építéseket, de főként a downtown rehabilitációját sürgetik. Egyetlen meghatározó ismervük a felvétel adatai szerint az, hogy a tömör downtown lakói, a csoport a többi ismerv szerint nem tér el az átlagos eloszlásoktól.

4. csoport (12 %): Ez a csoport mobil-modernizációs és egyúttal tradicionális-nagyvárosias vonzódásokkal jellemezhető. Kifejezetten kedvelik a nagyvárosiasságot, a tudományos-kulturális központ jelenlétét környezetükben, a vállalkozáscentrumokat, de a történelmi hagyományőrzést is. A budapesti közállapotokat, infrastrukturális helyzetet minden szempontból pozitívan értékelik, s a fővárost mérsékelt és elvont szinten kritizáló absztraháló átlagvéleményt képviselik, lényegében problémátudat nélkül. Fiatal, kifejezetten magas társadalmi státusú vállalkozók, szellemiek, vezetők, egyébiránt gazdag lakosok tartoznak e csoportba. A csoport 1992-ben ugyanilyen arányban szerepelt.

5. csoport (27 %): Ez is új csoport, talán a „passzív-indifferens-elitisztikus” kifejezéssel lehetne őket jellemezni. Szeretik a hegyet-vizet, nem szeretik a kertvárosiasságot, s egy kicsit kevésbé, de ellenzik még a vállalkozás imázsát is. Az intézményi infrastruktúrát pozitívan értékelik, s magasra becsülik a (fővárossal szemben) a vidék perspektíváit. Viszonylag fiatalabb, túlnyomórészt az elitizónákban élő lakosok találhatók e csoportban minden további nem-átlagos ismerv nélkül.

Eredményeink szerint a négy évvel ezelőtti imázs-csoportok közül az akkori „posztmodern” és „feltörekvő” csoportok gyakorlatilag felbomlottak, illetve nagyon kicsivé váltak, s kialakult két új csoport, a „downtownista-rehabilitációs” és a „passzív-indifferens-elitisztikus”. A folyamat a jövőbe vetett idealisztikus hit csökkenését és a downtown-elit polarizáció kialakulását mutatja.

Ez utóbbi megállapításunkat támasztja alá az az eredmény is, hogy vizsgálatunk szerint 1996-ban az 1992-es 36 %-kal szemben csak 27 % bízik abban, hogy elképzelései még a mai fiatalok életében valóra válnak (fiatalok, anyagilag jó helyzetben lévők), s a bizonytalankodók aránya is leesett 15 %-ról 10 %-ra. A lakosság fele nem hisz a fővárossal kapcsolatos vágyai teljesülésében.

(3) Politika

E fejezetben más szempontokból tárgyaljuk a mindennapi város-imázs és várospolitikai kérdéseit. Az első szempont az, hogy hogyan ítélik meg az emberek: a képviselők mennyire szólhatnak bele a helyi ügyek irányításába, s az emberek mennyire szólhatnak bele a lakóhely, a városrész életébe.

Az emberek egy -100-tól +100-ig terjedő skálán mérve 8 pont körüli értékeket adtak arra a kérdésre (négy éve 0 pont körülieket), hogy egy helyi képviselő mennyire szólhat bele a kerületi ügyekbe (a vállalkozók a tömör downtownban alacsonyabb értékeket adtak, az alacsony és magas társadalmi státusú rétegek a perifériákon, a kertvárosokban és az elitizónákban magasabbakat). Ezt a tényt kétféleképpen is interpretálhatjuk. Először úgy, hogy nem tájékozottak kellőképpen e kérdésben, másodsor pedig úgy, hogy négy év múltán sem veszítették el bizalmukat a képviselő intézményében s ez üdvözlendő (bár a downtown vállalkozóinak kialakuló bizalmatlansága figyelmen kívül nem hagyható tény).

A második kérdésnél -54 pontra értékelték a megkérdezettek azt, hogy ők, a polgárok mennyire szólhatnak bele lakóhelyük életébe (1992-ben ez az érték még nem volt ilyen rossz: -46 pont). A tömör downtown vállalkozó-társadalma (amely gyakran nem parlamenti pártokra szavazna) itt is alacsonyabb, a perifériák, kertvárosok, elitzónák magas státusú lakossága, az MSZP és a KDNP szavazóbázisa pedig viszonylag magasabb értékeket adott.

Ezek az eredmények még mindig arra utalnak, hogy a helyhatóságok nemcsak hogy továbbra is legitimek, de az emberek bizalmát sem veszítették el, amint sok más, nagytekintélyű politikai intézmény elvesztette. A képviselői intézmény azonban túlságosan távol van a város lakóitól, hogysem úgy ítélhessék meg, (képviselőik útján) beleszólhatnak a környék életének alakulásába.

Különösen fontos megfigyelés, hogy a tömör downtown vállalkozó polgársága egyre bizalmatlanabb a képviselői intézmény iránt, pontosabban az iránt, hogy az embereknek lenne beleszólásuk a közügyekbe. Ez azonban még csak figyelmeztető jel. A korábbiakban kimutatott „ombudsman-gyakoriság” és lokális kommunikativitási szint azonban – a szükséges konfliktuskezelő technikák alkalmazásával – lehetővé teszi, hogy megfelelő kommunikációs csatornák kialakításával ez a helyzet megváltozzék.

Második szempontunk a helyi politikai mező vizsgálatakor az volt, hogy a lokális problémastruktúrák (pontosabban: a lokálisan *kezelhető* problémastruktúrák) súlyának mérése végett feltérképezzük, az emberek szerint melyek a legfontosabb problémák a város életében, saját életükben és hogy szerintük kik a felelősök e problémák megoldásáért – illetve a megoldás elmaradásáért.

Hat, alapvetően fontosnak tartott problémát találtunk a város egészére vonatkozó válaszok között. A problémásorrend Budapest összesenben a következőképpen alakul (zárójelben a négy évvel ezelőtti helyezést mutatjuk be):

1. probléma: környezetvédelem (2. hely)
2. probléma: tömegközlekedés (5. hely)
3. probléma: közbiztonság (1. hely)
4. probléma: szociálpolitika (6. hely)
5. probléma: munka, munkanélküliség (4. hely)
6. probléma: lakáshelyzet (3. hely)

Jelentős változások: a közbiztonság és a lakáshelyzet hátrábbsorolódása, a tömegközlekedés és a szociálpolitika előrébbsorolódása.

Amikor az emberek saját problémáira kérdeztünk rá – ld. 34. TÁBLA –, az alábbi hét problémát találtuk:

1. probléma: lakáskérdés, lakásproblémák (1. hely)
2. probléma: mindennapi megélhetés (2. hely)
3. probléma: munka, munkanélküliség (3-4. hely)
4. probléma: fiatalok megélhetése, anyagi jövője (3-4. hely)
5. probléma: egészségi helyzet (nem szerepelt)
6. probléma: gazdagodás, luxus (5-6. hely)
7. probléma: fiatalok lakáshelyzete (3-4. hely)

Látható, hogy a problémásorrend lényegében nem változott, legfeljebb annyira, hogy az egészségi helyzet az 5. helyre került fel, ami pedig négy évvel ezelőtt nagyonis hátulra került, a fiatalok lakáshelyzete pedig külön említésként önálló problémává alakult.

Nagy különbséget a tágabb és a szűkebb környezet problémakatasztrofe között a lakáshelyzet és a megélhetés-munka-munkanélküliség problémáinak privát előresorolódása okoz – s ez az intézményektől való távolodásra utal –, mást azonban nemigen találhatunk; a szociálpolitika, amely nem képezheti egyéni stratégiák részét, értelemszerűen kiesett a második, egyéni-családi problémakatasztrofeből, s átadta helyét az értelemszerűen viszont éppen ide tartozó jóléti célok elérésének.

Területi eltérés nem mutatkozott abban a kérdésben, hogy „kikre kellene odahatni, hogy ezek a problémák meg is oldódjanak”. A válaszok megoszlása a következőképpen alakult:

- *kormány, miniszterek, kormányfő: 6 % (1992: 16 %)*
- *illetékesek, vezetők, politikusok: 7 % (1992: 13 %)*
- *parlament, parlamenti képviselők: 6 % (1992: 12 %)*
- *önkormányzati testület, a polgármester: 15 % (1992: 12 %)*
- *apparátusok, ügyintézők, „hivatal”: 5 % (1992: 8 %)*
- *társadalom, emberek: 6 % (1992: 5 %)*
- *szakemberek, hozzáértők: 2 % (1992: 4 %)*
- *rendőrség, bűnüldözés, stb.: 3 % (1992: 4 %)*
- *bűnözők (cigányok, lumpenek), stb.: 4 % (1992: 3 %)*

A válaszolók átlagosan 16 %-a (1992: 22 %-a) a kérdés során konkrét ügyet, intézményt, problémát is említett. Megfigyelhető, hogy a központi hatalmi intézményekre való hivatkozás négy év alatt radikálisan lecsökkent, s – a konkrét utalások arányának csökkenéséből is láthatóan – növekedett a tanácsalanoak száma. Nem növekedett a helyhatóságok szerepére utaló válaszok aránya. Az emberek egyre inkább úgy gondolják, hogy csak magukra számíthatnak, ami aggodalomra okot adó megfigyelés. Adódik, hogy a problémák lokális kezelésének lehetősége nemcsak reális alternatíva, de most már sürgető feladat is. Ez ismét egy olyan megfigyelés, ami a nemcsak az absztrakt ideákból, hanem a lokalitásból is kiinduló, kompromisszumképes és reális várospolitikai kialakítása mellett szól.

A Főváros igényeinek megfelelően megkérdeztük az embereket, hogy mi volt 1990 óta az a három-három olyan fővárosi döntés, ami elnyerte, illetve ami nem nyerte el tetszésüket. Az eredményeket a 38. és 39. ÁBRA mutatja.

Az ábrák magukért beszélnek, annyit azonban mindenképpen meg kell említenünk, hogy tetsző döntésként a legnagyobb arányban általánosságokban mozgó választ adtak az emberek („városfejlesztés”). Konkrétumként és sorrendben a három leginkább tetsző döntés a Lágymányosi híd felépítése, a Nagykörút felújítása és a Millenniumi Földalatti felújítása voltak. Ezek tovább nem halasztható olyan döntések voltak, amelyeket akármilyen városvezetésnek meg kellett hoznia.

A három legkevésbé tetsző döntés sorrendben a tömegközlekedési tarifaemelések, a személyszállítási díj emelése és a szociálpolitikai (egészségügyi) megszorítások voltak. Ezek olyan döntések voltak, amelyekről a gazdasági megszorításokat végrehajtó politikai kurzus döntött.

Meg kell még említenünk, hogy a negyedik helyen a (belvárosi) parkolási rendszer bevezetése szerepelt mindkét kérdésnél, még hozzá azonos (10 %-os) gyakorisággal. A parkolási rendszer tehát olyan döntés volt, ami megosztotta a közvéleményt, s megítélése ambivalens.

IV. Budapest kívülről

Ebben a fejezetben a Főpolgármesteri Hivatal kérésére néhány kérdést tettünk fel, amellyel azt teszteltük, hogy milyen minőségű jelenleg Budapest imázsa egy külföldi látogató számára. Ezt a gyakorlatban a fővárosiaknak Budapesttel kapcsolatos olyan vélekedéseik vizsgálatával tettük, amelyek arra vonatkoznak, hogy mit gondolnak akkor, ha egy külföldi szemével látják a fővárost.

Legelőször is meg kell állapítanunk, hogy a fővárosiak 82 %-a szerint Budapest vonzó a külföldiek számára, 14 % vacilál vagy nem tud dönteni és csak 4 % van tagadó állásponton. E tekintetben a budapestiek vélekedése teljesen egységes, semmiféle társadalmi vagy területi rétegeképző ismérv nem strukturálja a véleményeket.

Láthatjuk, hogy Budapest helyei, különböző térségei közül melyeket tartják a budapestiek szépnek, kellemesnek, hol érzik magukat „igazán jól”. Láthatjuk, hogy vezetnek a tradicionális, még a Monarchia, illetve a Millennium idején kiépült helyszínek, meg kell azonban jegyeznünk, hogy nagyon sok – egyenként kis számosságú – olyan említés is elhangzott, amelyek ezek körén kívül esnek. Ezeket, az összességükben 53 %-ot kitevő említéseket főként az elitzónák és a downtown értelmiségi lakosaitól gyűjtöttük be. Érdekes megfigyelés ugyanakkor, hogy a szűkebb vagy tágabb lakóhelyüket említők (15 %) főként a kertvárosokban élnek.

Indoklásul a legtöbben kellemesnek, szépnek, barátságosnak, emberinek, hangulatosnak, kulturáltnak tartják kedvenc helyüket (31 %). Messze lemaradva következnek az olyan említések, mint hogy csendes, nyugodt, nem zsúfolt az említett hely (14 %), hogy jó a levegő (11 %), hogy tiszta, rendezett, biztonságos (9 %), természetközeli (7 %). A városias életet pozitíve értékelő válaszok említési aránya 5 % alatt maradt. Megállapíthatjuk, hogy a budapestiek számára elsősorban a humán szempontok, az emberi légkör jelenti a vonzerőt, másodsorban pedig a nyugalom, biztonság, egészségteremtő erő. Az urbanizmussal járó jelenségek a fővárosiak számára csak minimális mértékben jelentenek vonzerőt.

Következő kérdésünkkel az iránt tudakozódtunk, hogy mit gondolnak a fővárosiak, miért vonzó (nem vonzó) városuk a külföldiek számára. Láttuk, hogy negatív válasz gyakorlatilag már a blokk első kérdésére sem érkezett, s ilyen, a „taszítást” indokló válasz sem érkezett számottevő mértékben. A pozitív indokok között vezet a szépség, földrajzi fekvés, panoráma, stb, egyszóval a „készenkapott” adottságok (32 %). Amikor azonban azt kérdeztük, hogy a válaszoló mit mesélne el külföldi ismerősének Budapestről ez az említés jóval kisebb arányban fordult elő (17 %). A második helyezett pozitív, vonzó indok a műemlékek, nevezetességek, látványosságok, történelmi relikviák említése volt (15 %). Az „elmesélés” viszont ez a motívum került az első helyre (43 %).

Elhangzott még, hogy a főváros a külföldi számára olcsó (20 %), hogy az emberek vendégszeretete, a konyha, a nők, tehát a „turizmus-ipar” „termékei” szintén vonzzák a turistát (8 %), ez utóbbiakról azonban nem mesélnének más országbeli ismerőseiknek a budapestiek.

A fővárosiak gondolkodásában tehát egyfajta sajátos ambivalencia figyelhető meg, ti. inkább tartják vonzónak a külföldi szemében Budapestet adottságai miatt, mint történelme, szimbolikus ereje miatt, s ugyanakkor elmondani inkább az utóbbit, semmint az előbbi mondanák el a képzelt idegennek. Azaz: tisztában vannak azzal, hogy Budapest adottságai adják vonzerejét, de szeretnék átalakítani ezt a képet (az „elmesélés” a budapestiek tetteinek elismerőbb értékelésének irányában, s nem tartják különösebben elbüszkélkedni-valónak a „turizmus-ipar” „termékeit”).

V. Változások szűk négy év alatt és következtetések

(1) Hangulati-attitűdinális elemek

1.1 A fővárosi közvélekedések szerint Budapest vidékkel szembeni parazitizmusa, belső anómiája és polarizálódása erősödött; a főváros perspektívái rosszabbodtak, az optimizmus csökkent, polarizálódás alakult ki az ítéletalkotásban a konfliktus-centrikus értékelés és az absztrakt, elvontan semleges, érdektelen lágy kriticismus attitűdjei között.

1.2 Csökkent a „Nyugat bástyája” felfogás súlya és erősödött a „balkánias” felfogásé; az idegengyűlölő, „vadmagyar” felfogás koncentráldott, csoporttá szerveződött, körülhatárolhatóvá vált de egyúttal megjelent egy új, szigorúan „pragmatikus” attitűd is: a yuppie-mentalitás; az „idegenes” főváros-minősítés 18 %-ról 38 %-ra növekedett, ok: idegenek, lumpenek, „fajidegenek” felszaporodása, illetve a külföldi városképfarmáló elemek, a multik behatolása.

1.3 A lokális hangulati értékelés többségében változatlanul pozitív; 40 % azonban negativisztikusan értékeli az egész város hangulatát, amely negatív ítélet 1992-ben csak mintegy 26 %-nyi lakosra volt jellemző; a mozgalmas, izgalmas városhangulattal jellemezhető 1992-es (alacsony kvalifikáltságú, jórészt új bevándorlókból álló) csoport eltűnt azóta, s átadta helyét a zavarodottságot érzékelő, turbulens város-hangulatú, főként vállalkozókból álló csoportnak; ezek a veszélyes hangulati attitűdök elsősorban a downtownban és másodsorban a lakótelepeken koncentrálnak.

(2) Identitás, kommunikáció, kohézió

A budapesti identitás erőssége változatlan maradt, a főváros iránti szimpátia általános szinten mérve változatlanul pozitív; a lakossági kommunikációs háló sűrűsége és működési intenzitása, illetve a szervezkedési hajlam intakt maradt, nem változott meg, azaz továbbra sem függ az aktuális politikai helyzettől, várospolitikai eseményektől, körülményektől, változatlanul konstans; a várospolitika számára a lakosság túlnyomó többsége szervezeteken és spontán ombudsmanokon, ismeretségi körökön keresztül továbbra is megfelelő mértékben elérhető.

(3) Policy

3.1 Policy-értékelés általános szinten: pozitív változások: környezetvédelem, közellátás, közlekedés, közbiztonság, egészségügy, lakáshelyzet általában, városkép; negatív változás: erősödő passzivitás a policy-kérdések irányában, a fiatalok perspektíváinak, a vállalkozásoknak és a szociális védőhálóknak a megítélése igen negatív maradt.

3.2 A szociális lakásbérlet iránti igény valamelyest növekedett, de csak a downtownban, máshol csökkent – egyfelől a lakásprivatizáció, másfelől pedig a szociális lakáspolitikai *de facto* befagyott; a lakásmobilitási vágyak reálisabbá váltak, de a legnagyobb súllyal továbbra is a downtownban jelentkeznek, s valamivel kisebb súllyal a lakótelepeken; a jövő vállalkozói az agglomeráció felé orientálódnak.

3.3 A policy megítélése mélyebb és konkrétabb csoportszinten egyértelműen polarizálódott; a területi szegregációs különbségek növekedtek, s ez az oka a vélemények szélsőségesen differenciálatlanná és polárisá alakulásának; javarészt a tömör downtown helyzetének romlása tükröződik ebben a jelenségben; erősödött egyfelől a radikális, hatalmi beavatkozás, másfelől az önvédelem szabadsága iránti igény, az ellátási kötelezettségek és „privatizálásuk” elítélése a policy-k vonatkozásában; általában csökkent a konstruktivitás.

(4) Városimázs

Reálisabbá és egy kissé „szegényesebbé”, egyúttal aktualizálhatóbbá vált a lakossági városimázs jellege; a rehabilitációt 87 % tartja fontos feladatnak, jellemzően a downtown, a lakótelepek és az elitizónák lakossága – gyakorlatilag egész Budapest; a négy évvel ezelőtti imázs-csoportok közül az akkori „posztmodern” és „feltörekvő” csoportok gyakorlatilag felbomlottak, illetve nagyon kicsivé váltak, s kialakult két új csoport, a „downtownista-rehabilitációs” és a „passzív-indifferens-elitisztikus”; a folyamat a jövőbe vetett idealisztikus hit csökkenését és a downtown-elit polarizáció kialakulását mutatja.

(5) Problémakataszter, politika, döntések 1990 után

5.1 Problémakataszter-változás: nagyobb különbséget a tágabb és a szűkebb környezet problémakatasztere között a lakáshelyzet és a megélhetés-munka-munkanélküliség problémáinak privát előresorolódása okoz – s ez az intézményektől való távolodásra utal –, mást azonban nemigen találhatunk (kivétel összvárosi problémakataszter-szinten a közbiztonság és a lakáshelyzet hátrábsorolódása, illetve a tömegközlekedés és főként a szociálpolitika előrébbsorolódása); a probléma-kataszter jellege közvetlenebbül mindennapivá, rövidtávúbbá változott.

5.2 Az emberek négy év múltán is legitimnek tekintik a helyi önkormányzatokat, bár a downtown vállalkozóinak kialakuló bizalmatlansága figyelmen kívül nem hagyható tény; általában az emberek, de különösen a tömör downtown vállalkozó polgársága egyre bizalmatlanabb a tekintetben, hogy az embereknek lenne beleszólásuk a közügyekbe; a megoldás útja-módja tekintetében a központi hatalmi intézményekre való hivatkozás négy év alatt radikálisan lecsökkent, s – a konkrét utalások arányának csökkenéséből is láthatóan – növekedett a tanácstalanok száma; nem növekedett a helyhatóságok szerepére utaló válaszok aránya, azaz az emberek egyre inkább úgy gondolják, hogy csak magukra számíthatnak.

5.3 Pozitív fővárosi szintű döntések 1990 óta olyanok kerültek említésre (hídépítés, felújítások), amelyek tovább nem halasztható olyan döntések voltak, amelyeket akármilyen városvezetésnek meg kellett hoznia; negatív döntések 1990 óta olyanok kerültek említésre (jórészt tarifaemelések), amelyekről a gazdasági megszorításokat végrehajtó politikai kurzus döntött; a parkolási rendszer bevezetése külön megemlítendő: megosztotta a közvéleményt, s megítélése ambivalens.

(6) Külső imázs

A fővárosiak 82 %-a szerint Budapest vonzó a külföldiek számára; gondolkodásukban ugyanakkor egyfajta sajátos ambivalencia figyelhető meg, ti. inkább tartják vonzónak a külföldi szemében Budapestet (természeti) adottságai miatt, mint történelme, szimbolikus ereje miatt, s ugyanakkor elmondani inkább az utóbbit, semmint az előbbi mondanák el a képzelt idegennek; azaz tisztában vannak azzal, hogy Budapestnek adottságai adják inkább vonzerejét, de szeretnék átalakítani ezt a képet a budapestiek (és az az ország lakosai) tetteinek elismerőbb értékelésének irányában, s nem tartják különösebben elbüszkélkedni-valónak a „turizmus-ipar” „termékeit”.

(7) Következtetések

Következtetéseinket nem túlságosan egyszerű megfogalmazni. Megfigyelhetjük, hogy a főváros általános vizsgálata során bizonyos tényezők állandónak bizonyultak a négy évvel ezelőtti vizsgálattal való összevetés fényében. Ezek a konstansok részben humánökológiaiak, részben hangulatiak-érzelmiak, részben pedig politikaiak. Továbbra is igen erős az egészséges környezetre vonatkozó intenzív igény, Budapest továbbra is élvezheti lakóinak elfogadó, „szeretetteljes” viszonyulását, továbbra is az ország szimbolikus, egységteremtő erejének, hatótényezőjének tekintik a fővárost, s a kerületi önkormányzatok továbbra is legitimek. Ide tartozik az a megfigyelés is, hogy a kommunikációs-szervezeti-kohéziós szint és hálózati sűrűség lényegében változatlan, tehát a budapesti társadalom továbbra is fogadóképes egy kétoldalú kommunikáción alapuló várospolitikai gyakorlatra, hajlandó annak aktív és kooperatív partnere lenni.

Bizonyos ellátási mutatók általános szinten javultak, a fővárosiak értékelik a városvezetés döntéseit a felújításokkal kapcsolatban. Reálisabb lett a városimázs, a lakosság interiorizálta a valóban megvalósítható elképzelések határvonalait, előtérbe helyeződött az új városfejlesztés helyett a város-rehabilitáció gondolata, egyre többen veszik tudomásul a főváros részleges „balkanizálódásának”, illetve „parazitizmusának” tényét, egyúttal pedig szegényesebbé vált a jövőkép, s még ennek a szegényesebb jövőképnek a megvalósulásában is kevesebben bíznak, mint négy éve. A külföld felé a lakosság preferálná a reálisan megvalósult tettek megmutathatóságát, s kevésbé fogadóképes a látványosságok, multinacionális „bóvlik”, egyéb efemer vagy adottság-szerű elemek *leitmotif*-ként való megfogalmazására.

Negatív jelenségek figyelhetők meg a policy-k, a hangulati-ideológiai elemek, a magasabb szintű vezetéshez való viszony tárgyában. A policy-k tekintetében polarizáció és belső konfliktushelyzet kezdődő kialakulása figyelhető meg, főként területi, szegregációs dimenziók mentén. Erősödtek a primer megélhetési és lakásproblémák, illetőleg kialakult ezek megoldhatóságának elválása a közszférától. A jövő generációjának helyzetét a lakosság egyre borúlátóbban ítéli meg, s nem tudja elfogadni a szociális védőháló foszladozását. Kialakulófélben van az elitizáció és a downtown szembenállása. A város hangulatát egy markánsnak nevezhető csoport zavarodottnak, turbulensnek érzi, konfliktusokkal terhesnek, feszültnek (12 %). Szerveződében van egy kifejezetten idegengyűlölő, intoleráns, gyakorlatilag Budapest-ellenes csoport – már mérhető és körülhatárolható szinten (5 %) – a depriváció tehát kezd várospolitikai értelemben is és ideológiai szinten manifesztálódni (a lakosság jelentős arányban neutralizálódott, passzivizálódott a problémákkal szemben). A parlament, a kormányzat egyre távolabb kerül az emberektől, az önkormányzatok szerepe és megbízhatósága ezzel párhuzamosan azonban nem növekedik szemükben. Erősödik a *frontier*-társadalom kialakulására utaló magárahagyatottság-érzés, a lakosság egyre nagyobb arányban érzi úgy, hogy csak magára számíthat. A többség kifejezetten nehezményezi a gazdasági megszorító intézkedéseket a mindennapi várospolitikában. A jövő vállalkozó-társadalmi a korai, ún. „vadkapitalizmus” normáinak megfelelően „yuppie”-mentalitású, kifelé orientálódik a városból, a kíváncsi migrációs irány a downtownból az agglomeráció felé mutat. Mindezen negativisztikus trendek koncentrálnak a tömör downtownban.